

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לה, תשמ"ד

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

עם צאת כרך המילואים של "המילון החדש"*

מה מצפים למצוא בכרך מילואים של מילון קיים? ראשית, שיביא את המלים החדשות, שנשתגרו בלשון בשנים האחרונות, או אותן מלים, שהיו בה קודם ולא הובאו במילון; שנית, שיתוקנו בו הטעויות העיקריות, שנפלו בגוף המילון: בהגדרות, במובאות, במראי המקומות, בשיוך המלים לתקופות הלשון השונות וכיו"ב עניינים הטעונים תיקון. כרך המילואים של "המילון החדש" מאת אברהם אבן-שושן ממלא את הציפיות הללו על הצד הטוב ביותר. יש בו כ־5000 ערכים וערכי-משנה, רובם חדשים ומיעוטם תיקונים של ערכים הנמצאים בגוף המילון.

המעין בכרך המילואים אי אפשר לו שלא יתרשם ממספרן הרב של המלים החדשות והצירופים החדשים, שרק לאחרונה נקלטו בלשון, והיום הם שגורים בפי כול. והרי קצת דוגמאות (מן האות מי"ם): מְגֹר, מְדַרְחֹב, מְהַפֵּךְ, מְחֹזֵר, מְחִיבֹת, מְחַלֵּף, מְכוּלָה, מְמַסֵּד, הַתְּמַסֵּד, מְסַחֵר, מְסַלֵּל, מְעַרְבֹת, מְקוּד, מְרַבֵּי, מְתַיְנָנוּת, מְתַיְנָנִי, מְתַנַּחַל, מְתַנַּסֵּס. אם ממיינים את החידושים השגורים ביותר על פי צורתם, מתפרר, למשל, שמשקל מְפַעֵל עדיין הוא מן הצורות הפוריות שבלשון: מאויר, מאויש, מבולגן, ממולבד, ממוסחר, מסופסד,

מסוּמם, מקוטלג, מקורקע, מרוּמָזר, משוחזר, מתוארך, מתחילק, מתוחפם, מתוספל.

מילואים של מילון קיים הם לא רק תוספת למצאי הלשוני, אלא גם תעודה סוציולוּגִיסטית: הם מְתַעֲדִים את החידושים בחברה ובחיים ואת השתקפות התמורות באוצר המלים. למשל, כרך המילואים שלפנינו מביא ערכים לא-מעטים מתחום הפסיכואנליזה (אָרְךְ/קָצֶר) מועד, ממושך וְחִים, מְסַבֵּד, מְסַבֵּד, מְסַבֵּד, מְסַבֵּד — כל אלה מן האות מ"ם בלבד. מתחום הצבאי והביטחוני הובאו: מְאַחֵז, מְעוֹז, מְגוֹן, מְחַבֵּל, מְמַלְפֵד, פְּצַצַת־מְצָרֵר. הקולנוע והטלוויזיה תרמו מלים כגון: מוֹתָחָן, מְעַרְבוֹן, מְרַקֵע, נְמַסְרֵךְ הַקָּטָן.

מקצוע אחר, שרק בשנים האחרונות חרג מן התחום הצר של העוסקים בו וחדר לרשות הרבים, הרי זה המחשב. בכרך המילואים שלפנינו הובאו פעוּרִים מונחים בלבד מתחום זה: חֲכָנָה, חֲמָרָה, לְמָרָה, מְטוּף, מְצַג, צָג, דְסָקָה, תְּכָנִיתָן, מְתַכָּנֵת, מְנַתַח מְעַרְכוֹת, קְלָדָן, קְלָט, פְּלָט, עֲבוּד נְתוּנִים, מְחָשֵב, מְחָשׁוּב, מְמַחֵשֵב, תְּמָלִיל, תְּמָלִילָן. אף מונחים מעטים אלו לא פולם הוגדרו הגדרה שלמה ומדויקת.

חדירת המחשב לכל תחומי חיינו היא פה איתנה ומהירה, עד פי אין מנוס מלכלול במילון מספר רב יותר של מונחים מתחום זה. לא קל לו למילונאי להחליט, אילו מונחים מקצועיים ראוי לכלול במילון שימושי כללי, המיועד לכלל המשתמשים, ולא דווקא למומחים ולמתמחים במקצוע מן המקצועות. דבר זה נכון אף בתחום המחשב: מתוך מאות המונחים העבריים

והלועזיים המשמשים בלשוננו ראוי לבחור עשרות אחדות —
אותם שחוזרים ונתקלים בהם בעיתונים היומיים, כגון:
מְקָרֵי-מְחֻשָּׁב (ובקיצור: מְקָרֵי), דְּסָקֵט, מְאָגֵר נְחוּנִים, שְׁפֵת
הַכְּנוּת, וכיו"ב.

בדרך המילואים הובא מספר רב של צירופי-מלים שגורים,
כגון (הדוגמאות לקוחות מן האות מי"ם): מְאָוֵן אֵימָה (פוחות,
תְּשֻׁלוּמִים), מְדִינַת מְשֻׁטָּרָה (רְנוּחָה), מוֹעֲצָה אֲזוּרִית (מְקוֹמִית),
מְזוּג גְּלִיּוֹת, מְמַשְׁלַת צְלָלִים — כל אלה נרשמו כערכי-משנה
ברכיב הראשון של הצירוף. צירופים אחרים נרשמו בערכו של
הרכיב השני: צִיּוּנֵי מְגֵן, אַרְצוֹת מְצוּקָה. מקום הכאת הצירופים
במילון הוא מן העניינים, שהמחבר לא הכריע בהם הכרעה
פוללת. למשל, הצירוף חֲנוּף מְשֻׁלָּם מובא בערך מְשֻׁלָּם (בגוף
המילון צירוף זה מובא בערך חֲנוּף). ואילו חֲנוּף מְשֻׁתָּף מובא
בערך חֲנוּף; הצירוף מְזַכֵּר הַמְּדִינָה מובא בערך מְזַכֵּר, ואילו עַד
מְדִינָה — בערך מְדִינָה.

בדרך כלל, מילואים של מילון אינם אלא שלב כמעט בלתי
נמנע בדרך הכנתה של מהדורה חדשה למילון. טועה מי שסבור,
שמוטב לדלג על שלב זה ולרפז את המאמץ בהכנת מהדורה
חדשה. אינה דומה פתיבת פו"ך מילואים, העשוי במתכונת
המילון הקיים, לכתיבת מהדורה חדשה, הנבדלת מקודמתה
בשינויי מהות — לא רק בתוספת מלים חדשות ותיקונים —
כדרך שנבדל "המילון החדש" מן קודמו "מילון חדש",
שמהדורתו הראשונה ראתה אור בשנים ח"ח (1947)–תשי"ב,
וכרך המילואים שלו יצא בשנת תשי"ח.

שבעת פרכי "המילון החדש", שראו אור בשנים

תשפ"ו-תש"ל. וכיוצא בזה מהדורותו המוקטנת בת שלושת הפרכים, הם שיא במילונות העברית החדשה, שאף למילונאי מצויין כאבן-שושן קשה להתחרות בו. לפיכך צדק אבן-שושן בהחליטו להוציא עתה את פרוך המילואים, ושלא להמתין שנים להכנת מהדורה חדשה.

מחוך 324 העמודים שבפרך החדש המילואים תופסים 218 עמ' כפולי טורים, בדומה למחפונת של מהדורת שבעת הפרכים, והשאר הם מוספים. בהשנאה אל גוף המילון, בכרך המילואים בולט התאחוז הגבוה של תוספת חומר חדש באותיות האלף-בית הראשונות לעומת התאחוז הנמוך יהסית באותיות האחרונות:

מ ס ' ה ע מ ו ד י ם

האותיות	בגוף המילון	במילואים	התוספת
א-ד	469	65	13.9%
ק-ת	650	28	4.3%

תחילת עלה בדעתי, שהפרש גדול כל-כך סיבתו ריבוי המלים הזרות הפותחות באות אל"ף, שנוספו בכרך המילואים. ואמנם בעוד שכרך המילואים כולו הוא בגדר תוספת של 7.5% לגוף המילון (218 עמ' לעומת 2920 עמ' שבשבעת הפרכים), הרי התוספת באות אל"ף לבדה היא 18.6% (33 עמ' לעומת 177 עמ' שבגוף המילון). היינו פי שניים וחצי מן הממוצע. ואולם ריבוי המלים הזרות אינו יכול להיות ההסבר היחיד, מפני שגם בלא האות אל"ף התוספת באותיות הראשונות גדולה בהרבה מן התוספת שבאותיות האחרונות, כדלקמן:

מס' העמודים

התוספת	במילואים	בגוף המילון	האותיות
11.0%	32	292	ב-ד
3.7%	18	486	ר-ת

הספר אחר קשור בזמן הרב, שעבר בין חיבור פרכיו הראשונים של המילון לבין פרכיו האחרונים, והשינוי שחל בטעמו של המילונאי בשאלת היקפו הראוי של המילון (מספר הערכים וערכי-המשנה, פמות המובאות, אורפן וכיו"ב עניינים). הטבלה שלהלן מראה את השינוי הזה בהשנאה אל מהדורת שבעת הפרכים של "המילון החדש":

מס' העמודים

התוספת	במילואים	בגוף המילון	פרך/שנה	האותיות
13.9%	65	469	א (תשכ"ו)	א-ד
8.1%	32	396	ב (תשכ"ו)	ה-ט
.....				
4.8%	20	416	ה (תשכ"ח)	צ-ע
4.8%	15	312	ו (תשכ"ט)	ק-ר
3.8%	13	338	ז (תש"ל)	ש-ת

טבלה זו מלמדת, שקנה-המידה, שהמילונאי נוקט בשאלת היקף המילון, משתנה במשך השנים, ברגיל לצד ההרחבה. תופעה זו ידועה הן במילונות העברית (בן-יהודה, גור, פנעני) והן

במילונות הכללית¹. חיזוק לטענה זו יש בפרך האחרון של "המילון החדש" גופו, שיצא בשנת תש"ל. בסופו יש 30 עמודים של מילואים לכל שבעת הפרכים: מתוכם 15.5 עמ' הם מילואים לאותיות א-ט (שני פרכיו הראשונים של המילון) — דהיינו תוספת של 1.79% לגוף המילון; רק 1.5 עמ' הם מילואים לאותיות ע-ת (שלושת פרכיו האחרונים של המילון) — תוספת של 0.14% בלבד, פחות מעשירית התוספת לפרכים הראשונים. הפרש גדול זה, שכאמור לעיל, הסברו בצדו, מעורר תמיהה לגבי פרך המילואים החדש: מצפים היינו, שהמילואים של שנת תש"ל יביאו את כל פרכי המילון לידי אחידות, דהיינו ישוו את פרכי המילון הראשונים לקנה-המידה שנקט המילונאי בפרכים האחרונים. לפיכך מצפים היינו, שבפרך המילואים החדש תוספת החומר תשתנה באחוזים פחות או יותר בכל האותיות, ראשונות פאחרונות. ואולם אין הדבר כך: גם אם מנכים ממילואי הפרך החדש את המילואים של שנת תש"ל, שחזרו ונכללו בו, עדיין התוספת באותיות הראשונות גדולה בהרבה מאשר באחרונות. דבר זה מלמד, שלא הרי תוספת מילואים אגב כתיבת המילון פהרי הכנת פרך מילואים לעצמו שנים לאחר סיום המילון גופו; ולא בהבדלי פמות בלבד אנו מדברים, אלא בשינויים בטעמו של המילונאי, כגון פיחסו אל המלים הזרות,

1. עיין בפיוגרפיה המרתקת של ג'יימס מאריי (1837-1915), עורכו הראשון של המילון האוקספורדי הגדול, שכתבה נכרתו אליזבת מאריי. הספר (פאנגלית) ראה אור בשנת 1977 בהוצאת אוניברסיטת יל, ומהדורה נוספת יצאה בשנת 1979 בידי אוניברסיטת אוקספורד. עניין היקף המילון, המשוער והסופי. נדון בספר זה במקומות רבים (עי' במפתח, עמ' 384).

אל הלשון המדוברת והסלנג או אל מונחי מדע וטכנולוגיה.
מתוך ששת המוספים שבסוף פרך המילואים, שלושה הם
חדשים, שלא היו בגוף המילון: ראשי תיבות
וקיצורים (31 עמ' של שלושה טורים) — בגוף המילון הם
באים במפוזר בתוך שאר כל הערכים, וכאן הם מקובצים יחד;
פרט מלים מורכבות, כגון אַמְרָן (אמן + ארגן);
מדריך לפתיב חסר הניקוד. מוסף השמות
הפרטיים הוא תוספת מילואים לרשימה המקבילה שבסוף
המילון השלם. שני המוספים האחרים, ילקוט
השורשים ונגזריהם וכן פרטי מלים
יחידאיות, הם מהדורה חדשה ומעודכנת של המוספים
המקבילים שבסוף מילון שבעת הפרכים.

מפעלו המילוני של אברהם אבן-שושן מעורר פליאה
והערצה: במשך ארבעים שנה עשה למען תיעוד אוצר המלים
של הלשון העברית, בהיקף ובאיכות, את שפעמים אחרים
אקדמיות עושות במשך שנים. "אבן-שושן" נעשה שם של
מוסד, בדומה ל"נפסטר" בעולם האנגלוסקסי. ואולם זה האיש
אבן-שושן, שמלאו לו ע"ו שנים, לא נס ליחו. הוא מהלך
בתוכו, זומם תכניות לרוב, וידו נטויה להפתיענו שוב ושוב: כל
הפתעה שלו חג היא ללשון העברית ולדובריה.